

УДК 347.27:631.115

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.1.72>

## **ЕВОЛЮЦІЯ ІНСТИТУТУ ДОВІРЧОЇ ЗАБЕЗПЕЧУВАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У ПРАВОВОМУ МЕХАНІЗМІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУБ'ЄКТІВ АГРОБІЗНЕСУ**

**Приз О.О.,**  
*аспірант Національного університету біоресурсів  
та природокористування України*  
ORCID: 0009-0005-1477-5485

**Приз О.О. Еволюція інституту довірчої забезпечувальної власності у правовому механізмі функціонування суб'єктів агробізнесу.**

Стаття присвячена дослідженню особливостей еволюції та розвитку інституту довірчої власності в доктрині цивільного права країн англо-саксонської та романо-германської системи права. Визначено, що комплексне переосмислення і удосконалення чинного правового регулювання довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання можливе за умов ґрунтовного науково-практичного вивчення витоків вказаної правової категорії через призму її еволюційного розвитку.

Зауважено, що інститут довірчої власності посів вагоме місце в законодавстві країн англо-саксонської та романо-германської системи права, в тому числі і в українському, в якому станом на сьогодні вказаний інститут представлений в різних формах. Встановлено, що римське приватне право здійснило вагомий вплив на розвиток речового права в цілому, включаючи і довірчу власність, оскільки формування основоположних категорій романо-германської системи права відбувалося через призму рецепції римського права. Автором зроблено висновок про те, що правова категорія фідучії з доктрини римського приватного права стала першоосновою формування як довірчої забезпечувальної власності, так і трасту, в межах якого здійснюється управління майном, основане на довірі суб'єктів трастових правовідносин. Встановлено, що довірча власність як спосіб забезпечення виконання зобов'язання має ознаки фідучії, а довірча власність, що виникає на підставі договору управління майном, співвідноситься з класичним трастом.

Автор зазначає, що незважаючи на фідучіарний характер, за своїм змістовним наповненням траст та довірча забезпечувальна власність є різними правовими категоріями.

Визначено, що запровадження незвичної для цивільного права України правової конструкції довірчої забезпечувальної власності зумовлено наявністю потреби у законодавчому закріпленні нового способу забезпечення виконання зобов'язання, у зв'язку з низьким рівнем кредитування підприємств, спричиненого незадовільним рівнем платоспроможності, високими ризиками неповернення коштів, а також недосконалістю та недостатністю чинної системи способів забезпечення виконання зобов'язання. Встановлено, що особливо гостро проблематика низького рівня кредитування постала для суб'єктів агробізнесу, ефективність діяльності яких значною мірою залежить від надходження зовнішніх фінансових ресурсів.

Автор дійшов висновку про те, що станом на сьогодні чинне цивільне законодавство характеризується непослідовністю та відсутністю цілісного логічного підходу в контексті правового регулювання інституту довірчої власності.

**Ключові слова:** довірча власність, траст, спосіб забезпечення виконання зобов'язання.

**Pryz O.O. The evolution of the institution of fiduciary secured ownership in the legal mechanism of the functioning of agribusiness entities.**

The article is devoted to examining the features of the evolution and development of the institution of fiduciary ownership in the doctrine of civil law in the countries of the Anglo-Saxon and Romano-Germanic legal systems. It is determined that a comprehensive rethinking and improvement of the current legal regulation of fiduciary ownership as a method of securing the performance of an obligation

is possible only under the conditions of thorough scientific and practical study of the origins of this legal category through the prism of its evolutionary development.

It is noted that the institution of fiduciary ownership has taken an important place in the legislation of both Anglo-Saxon and Romano-Germanic legal systems, including Ukrainian law, within which this institution is currently represented in various forms. It is established that Roman private law had a significant influence on the development of property law as a whole, including fiduciary ownership, since the formation of the fundamental categories of the Romano-Germanic legal system took place through the prism of the reception of Roman law. The author concludes that the legal category of fiducia from the doctrine of Roman private law became the foundation for the development of both fiduciary secured ownership and the trust, within which property management is carried out on the basis of confidence between the subjects of trust legal relations. It is established that fiduciary ownership as a method of securing the performance of an obligation bears the features of fiducia, whereas fiduciary ownership arising from a property management agreement correlates with the classical trust.

The author notes that despite their fiduciary nature, the trust and fiduciary secured ownership are distinct legal categories in terms of their substantive content.

It is determined that the introduction of the legal construct of fiduciary secured ownership – which is unusual for Ukrainian civil law – was caused by the need for legislative consolidation of a new method of securing the performance of an obligation, due to the low level of enterprise lending resulting from poor solvency, high risks of non-repayment, as well as deficiencies and insufficiency of the existing system of methods for securing obligations. It is established that the issue of low lending levels is particularly acute for agribusiness entities, whose operational efficiency largely depends on the inflow of external financial resources.

The author concludes that as of today, the current civil legislation is characterized by inconsistency and the absence of a holistic logical approach in the context of legal regulation of the institution of fiduciary ownership.

**Key words:** fiduciary ownership, trust, method of securing the performance of an obligation.

**Постановка проблеми.** Інститут довірчої власності пройшов великий шлях еволюції в ході становлення його сучасного правового регулювання. В контексті аналізу правового механізму функціонування інституту довірчої забезпечувальної власності в межах здійснення господарської діяльності суб'єктами агробізнесу важливу роль відіграє історико-правовий аспект розвитку довірчої власності. Саме глибинний аналіз особливостей еволюції зазначеного правового явища дає можливість краще зрозуміти його зміст, природу, правову сутність, враховуючи обставини, що стали підставою для виникнення такого правового інституту. Крім того, комплексне переосмислення і удосконалення чинного правового регулювання довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання суб'єктами агробізнесу можливе за умов ґрунтовного науково-практичного вивчення витоків вказаної правової категорії через призму його еволюційного розвитку.

**Метою дослідження** є комплексний науково-теоретичний аналіз еволюції інституту довірчої забезпечувальної власності.

**Стан опрацювання проблематики.** Окремі аспекти дослідження особливостей розвитку та становлення інституту довірчої власності відображені у працях таких вчених як: Г.В. Буяджи, Н.М. Дихта, Р.А. Майданик, Ю.В. Плиска, А.В. Ходирева. Водночас, недостатньо вивченими залишилися питання передумов формування довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання суб'єктами агробізнесу.

**Виклад основного матеріалу.** Для більшості центральних правових категорій цивільного права фундаментальною основою для формування виступає римське приватне право. Не виключенням є і довірча власність, яка починає свій розвиток з доктрини римського приватного права. В подальшому, інститут довірчої власності посів вагомe місце в законодавстві країн англо-саксонської та романо-германської системи права, в тому числі і українському законодавстві, в якому станом на сьогодні інститут довірчої власності представлений в різних формах. Зауважимо, що чинне цивільне законодавство розглядає довірчу власність як комплексне поняття, що поєднує в собі елементи речового та зобов'язального права. Крім того, правова регулювання довірчої власності закріплюється також і в земельному законодавстві України, що відіграє важливу роль для забезпечення функціонування агробізнесу.

В науці цивільного права сформувалася позиція щодо англо-саксонських витоків довірчої власності. Однак, як слушно зазначає Р.А. Майданик, сучасне розуміння юридичної категорії «речові права» в світовій науці приватного права сформувалося в результаті тривалої еволюції системи прав на речі. Основи сучасної системи речових прав були започатковані в приватному праві Стародавнього Риму [1, с. 33]. Враховуючи вищезазначене, не варто виключати вплив римського права на розвиток речового права в цілому, включаючи і довірчу власність, оскільки формування основоположних категорій романо-германської системи права відбувалося через призму рецепції римського права. У зв'язку з цим, можна зробити висновок про те, що римське право значним чином повпливало на становлення вітчизняного цивільного права. Крім того, варто зазначити, що джерелом формування довірчої власності в її сучасному вигляді виступає така категорія права Стародавнього Риму як фідучія. Фідучією називали похідне зобов'язання, обумовлене первинним, що безпосередньо встановлювалося для забезпечення виконання основного зобов'язання.

Н.М. Дихта слушно вказує, що договір *fiducia* – це найдревніша форма застави, що належить до реальних договорів (контрактів), яка в своєму розвитку пройшла декілька стадій. За цією формою застави предмет переходив до власності кредитора. В цьому випадку, якщо навіть боржник і виконував умови договору, тобто виплачував суму боргу з відсотками, то повернення чи неповернення предмету застави залежали лише від совісті кредитора. Слово совість – *FIDES* – є коренем слова *FIDUCIA* [2, с. 191].

Отже, аналізуючи сутність та зміст правової категорії фідучія, варто зауважити, що *fiducia*, яка бере витoki з римського приватного права, являється фундаментом довірчої забезпечувальної власності. Більше того, фідучія відіграла ключову роль у формуванні системи способів забезпечення виконання зобов'язання в цілому у романо-германській системі права. Також, опосередкований вплив фідучія здійснила і на формування довірчої власності у формі особливого речового титулу, відомого як траст в англо-американській правовій доктрині.

Правова конструкція фідучіарних правовідносин характеризувалась наявністю двох взаємопов'язаних зобов'язань: первинного зобов'язання (зазвичай, позики) та вторинного фідучіарного за своєю правовою природою. Таке вторинне зобов'язання базувалося на довірі між сторонами вказаного правовідношення. Об'єкт фідучіарного правовідношення передавався кредитору у власність та повертався боржнику після повного та належного виконання зобов'язання.

Сучасна довірча власність в різних правових системах виступає не тільки як спосіб забезпечення виконання зобов'язання, а й як специфічна правова конструкція, характерна для країн загального права та відома під назвою «траст». Водночас, фідучія і траст створили передумови для розвитку довірчої власності у різних формах. Таким чином, правова категорія фідучія походить з римського приватного права та є одним із перших правових інструментів забезпечення виконання зобов'язання. Як слушно зазначає Ю.Л. Плиська, «траст» і «фідучія» за своєю правовою природою є поняттями різними, відмінними насамперед історичними передумовами виникнення та формування, але здебільшого в тому, що коло фідучіарних правовідносин є ширшим, ніж коло трастових правовідносин. Необхідно звернути увагу й на те, що як для фідучії, так і для трасту характерним є саме довірчий характер правовідносин, так звана «особлива довіра» учасників, що дозволяє говорити про єдиний інститут довірчої власності [3, с. 205].

Таким чином, довірча власність в країнах загального права поширена у формі трасту, який, в свою чергу являється різновидом довірчої власності. Отже, правова категорія фідучії з доктрини римського приватного права стала першоосновою формування як довірчої забезпечувальної власності, так і трасту, в межах якого здійснюється управління майном, основане на довірі суб'єктів трастових правовідносин. У зв'язку з цим, можна зробити висновок про те, що довірча власність як спосіб забезпечення виконання зобов'язання має ознаки фідучії, а довірча власність, що виникає на підставі договору управління майном співвідноситься з класичним трастом.

В цьому контексті слушною є позиція А.В. Ходиревої, яка зазначає, що фідучії належать до юридичних угод, подібних до трастів. Ці юридичні домовленості, як правило, базуються на схемі участі трьох сторін, за якою одна або більше осіб, які передають активи, передають активи фідучіарній особі на користь одного чи кількох визначених бенефіціарів. Така схема передбачає відокремлення активів від особистих активів передавача. Відповідно до цієї домовленості фідучіарій зобов'язаний управляти активами згідно з умовами угоди з особою, яка передає. Фідучії є досить поширеною правовою домовленістю в Європі [4, с. 170].

Таким чином, фідучіарна правова природа трасту свідчить про наявність впливу інституту фідучії на формування зазначеної правової конструкції. Водночас, незважаючи на фідучіарний характер за своїм змістовним наповненням траст та довірча забезпечувальна власність є різними правовими категоріями. Отже, інститут управління майном в українському цивільному законодавстві походить саме від трасту, поширеного в англо-саксонській системі права та відрізняється від класичної фідучії в римському приватному праві, що стосується забезпечувальних правовідносин.

Як зазначає А.В. Ходирєва, довірча власність виникла в середньовічній правовій системі Англії в XIV-XVI ст. у формі *use*, яка була правовим інститутом, що поєднував: (а) майнові права землевласників, пов'язані з феодалними земельними володіннями, та (б) процесуальні права цих землевласників у суді Канцлера, розроблені судом Канцлера на основі інквізиційної судової процедури. Довірча власність у зазначений період фактично сприяла впровадженню в англійське право таких універсальних юридичних принципів, як принцип приватної власності на землю та принцип свободи договорів [5, с. 536]. Зауважимо, що з самого початку довірча власність асоціювалася з питаннями земельного характеру. І сьогодні в умовах сучасності довірча забезпечувальна власність може бути використана як дієвий інструмент забезпечення виконання зобов'язання у сфері агробізнесу, що є надзвичайно важливим аспектом функціонування суб'єктів агробізнесу, враховуючи ризиковість їх господарської діяльності.

Обґрунтованою є наукова позиція Р.А. Майданика щодо того, що один із викликів для класичного розуміння речового права пов'язаний із впровадженням в українське право конструкцій довірчої власності, бенефіціарної власності, інших фідучіарних титулів, заснованих на ідеї «цільового майна» як одного із способів здійснення права власності. Правова природа цільового права власності полягає в самообмеженні абсолютного права власності на певний час із можливістю відновлення в повному обсязі повноважень після досягнення мети або з інших підстав, визначених законом або договором [1, с. 37].

Погоджуємося із зазначеною позицією, оскільки станом на сьогодні чинне цивільне законодавство характеризується непослідовністю та відсутністю цілісного логічного підходу в контексті правового регулювання інституту довірчої власності. Так, для українського цивільного права правова конструкція довірчої власності є відносно новою та недостатньо вивченою. Варто звернути увагу на той факт, що довірча власність не була закріплена у нормативних положеннях ЦК УРСР 1963. Вперше у вітчизняному цивільному законодавстві інститут довірчої забезпечувальної власності запроваджено у 2019 році.

Спочатку правова категорія довірчої власності була представлена цивільному праву України через призму правової конструкції управління майном. Так, задовго до запровадження в Цивільному кодексу України довірчої забезпечувальної власності, довірча власність була закріплена в цивільному законодавстві як окремий речовий титул, підставою виникнення якого є закон або договір управління майном. Таким чином, в українському цивільному праві інститут довірчої власності першочергово позиціонувався як особливий вид права власності.

Довірча забезпечувальна власність була запроваджена в цивільне законодавство України шляхом прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання інвестиційної діяльності в Україні» від 20 вересня 2019 р. № 132-IX [6] з метою ефективного виконання зобов'язань Україною в межах Угоди про асоціацію між Україною, з одного та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншого боку, зокрема щодо імплементації Директиви 2002/47 Європейського Парламенту і Ради Європейського Союзу [7], яка передбачає визначення механізмів фінансового забезпечення, що полягають у повній передачі титулу власності на фінансове забезпечення.

Запровадження такої незвичної для цивільного права України правової конструкції було зумовлено наявністю потреби у законодавчому закріпленні нового способу забезпечення виконання зобов'язання, у зв'язку з низьким рівнем кредитування підприємств, спричиненого незадовільним рівнем платоспроможності, високими ризиками неповернення коштів, а також недосконалістю та недостатністю чинної системи способів забезпечення виконання зобов'язання. Основною підставою віднесення довірчої власності до системи способів забезпечення виконання зобов'язання виступають положення Директиви 2002/47/ЄС Європейського Парламенту і Ради Європейського Союзу, які передбачають закріплення особливого правового механізму передачі права власності на майно в цілях забезпечення виконання зобов'язання.

Особливо гостро проблематика низького рівня кредитування постала для суб'єктів агробізнесу, ефективність діяльності яких значною мірою залежить від надходження зовнішніх фінансових ресурсів. Водночас, ризиковий та сезонний характер господарської діяльності в аграрній сфері зумовив недовіру кредиторів до вказаного сектору та, як результат, відсутність належного рівня кредитування, що призвело до значних труднощів у вказаній сфері. Враховуючи стратегічно важливий характер аграрної сфери для економічного розвитку держави, пошук надійного інструменту забезпечення виконання зобов'язання став нагальним питанням, який потребував вирішення. В цьому аспекті, європейський досвід застосування довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання став одним із реальних векторів вирішення зазначених питань.

Таким чином, після внесення вищезазначених змін до цивільного законодавства України інститут довірчої власності був змістовно та функціонально розширений, доповнившись нормативними положеннями щодо довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання. Довірча забезпечувальна власність поповнила перелік способів забезпечення виконання зобов'язання та структурно було розміщена в межах Загальної частини ЦК України в Главі, що стосується правової регламентації способів забезпечення виконання зобов'язання. Водночас, зазначена трансформація інституту довірчої власності не є повною та завершеною, оскільки чинне правове регулювання потребує подальшого удосконалення та переосмислення. Більше того, нормативні положення про довірчу власність були запроваджені також і у Земельний кодекс України. Однак, правове регулювання довірчої власності на землю також не відзначається завершеним та логічним характером. Так, станом на сьогодні, можна говорити про відсутність послідовної та цілісної правової регламентації довірчої власності, що призводить до труднощів в ході здійснення правозастосування.

Як слушно зазначає О.В. Кіріяк, на жаль, питання довірчої власності, незважаючи на законодавчі спроби унормувати цей інститут, не можна визначити таким, що досконало врегульований в Україні. Останнім часом законодавець всіляко намагається адаптувати традиційні положення класичної системи загального права («trust», «strict settlement», «use upon a use», «seisin», «equitable lien» та ін.) до вітчизняних реалій, що об'єктивно зумовлює численні приклади непослідовності та неузгодженості деяких правових положень, про які ми вже писали раніше [8].

**Висновки.** Інститут довірчої власності характеризується довготривалою еволюцією, історією розвитку та формування, що починається ще з часів Стародавнього Риму. Враховуючи той факт, що в сучасному законодавстві країн англо-саксонської та романо-германської системи права довірча власність проявляється у різних сутнісних та функціональних проявах, її першоджерелом є як правова категорія фідучії, характерна для римського приватного права, так і класичний англо-саксонський траст. Незважаючи на спільну фідучіарну правову природу, пов'язану з цільовим призначенням довірчої власності, вказані форми довірчої власності мають різне функціональне призначення. В країнах романо-германської правової системи шляхом рецепції римського права фідучія знайшла відображення у довірчій власності як способі забезпечення виконання зобов'язання. В свою чергу, для країн загальної системи права більш поширеним у правозастосуванні є класичний траст. В українському цивільному та земельному законодавстві часткового представлені дві вказані форми у вигляді довірчої забезпечувальної власності та довірчої власності, що встановлюється за договором управління майном.

Станом на сьогодні, інститут довірчої власності у вітчизняному цивільному та земельному законодавстві перебуває в процесі становлення та досі не може ефективно застосовуватися суб'єктами агробізнесу на практиці через прогалини у законодавстві, непослідовність та фрагментарність правового регулювання, що обумовлює наявність обґрунтованої науково-практичної потреби в ґрунтовному удосконаленні та упорядкуванні нормативних положень, які регламентують інститут довірчої власності в цілому та довірчу власність як спосіб забезпечення виконання зобов'язання, зокрема.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Майданик Р.А. Еволюція речового права України. Проблеми цивільного права та процесу. 2017. С. 33–38. URL: [https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/19-20\\_05\\_2017/pdf/4.pdf](https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/19-20_05_2017/pdf/4.pdf) (дата звернення: 11.12.2025).
2. Дихта Н.М. Категорія фідучії та її особливості у Стародавньому Римі. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. Вип. 38. С. 189–194. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp\\_2008\\_38\\_38](http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2008_38_38) (дата звернення: 11.12.2025).

3. Плиска Ю.В. Траст, фідучія, довірча власність: поняття та взаємозв'язок. *Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр.* Вип. 85 / редкол.: Г. І. Чанишева (голов. ред.) та ін. Одеса: Гельветика, 2020. С. 202–207. URL: <http://apdp.onua.edu.ua/index.php/apdp/article/view/1869/2208> (дата звернення: 11.12.2025).
4. Ходирєва А.В. Фідучіарні відносини в правових системах світу. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2022. № 4 (78). С. 168–173. URL: [http://law.stateandregions.zp.ua/archive/4\\_2022/24.pdf](http://law.stateandregions.zp.ua/archive/4_2022/24.pdf) (дата звернення: 11.12.2025).
5. Ходирєва А.В. Історичний нарис виникнення та розвитку фідучіарних (трастових) відносин в англійському праві. *Юридичний науковий електронний журнал*. С. 535–537. URL: [http://lsej.org.ua/9\\_2023/131.pdf](http://lsej.org.ua/9_2023/131.pdf) (дата звернення: 11.12.2025).
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання інвестиційної діяльності в Україні : Закон України від 20 вересня 2019 р. № 132-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132-20#Text> (дата звернення: 11.12.2025).
7. Директива 2002/47/ЄС Європейського Парламенту і Ради Європейського Союзу стосовно механізмів застосування фінансової застави від 6 червня 2002 р. № 2002/47/ЄС. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994\\_502](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_502) (дата звернення: 11.12.2025).
8. Кіріяк О.В. Актуальні проблеми правового регулювання довірчої власності. *Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання сучасного державотворення: проблеми та перспективи»*, присвячена 100-річчю від дня народження та річниці з дня смерті О.В. Коваля (Черкаси, 1 листопада 2019 р.). Черкаси, 2019. С. 22–24. URL: [https://drive.google.com/file/d/1XVg\\_go5srMnd54mmGaQSuh19mnspggQF/view](https://drive.google.com/file/d/1XVg_go5srMnd54mmGaQSuh19mnspggQF/view) (дата звернення: 11.12.2025).